

УДК 331.556

О.В. Балусьва, д-р екон. наук**О.О. Чуприна**, канд. наук з держ. упр.

Донецький державний університет управління, м. Маріуполь, Україна

ФОРМУВАННЯ ПІДХОДІВ ДО ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ**О.В. Балусьва**, д-р екон. наук**Е.О. Чуприна**, канд. наук по гос. упр.

Донецкий государственный университет управления, г. Мариуполь, Украина

ФОРМИРОВАНИЕ ПОДХОДОВ К РЕШЕНИЮ ПРОБЛЕМ ВНУТРЕННЕ ПЕРЕМЕЩЕННЫХ ЛИЦ**Olha Baluieva**, Doctor of Economics**Olena Chupryna**, PhD in Public Administration

Donetsk State University of Management, Mariupol, Ukraine

FORMING APPROACHES TO SOLVING PROBLEMS OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS

Представлено авторський підхід стосовно питань, пов'язаних з вирішенням проблем внутрішньо переміщених осіб, що дозволить системно підійти до їх вирішення, забезпечити регульований розвиток міграційних процесів. Розглянуто ключові характеристики поняття «внутрішньо переміщена особа». Зазначено, що категорія внутрішньо переміщених осіб була вперше зафіксована в Україні у 2014 році. Проаналізовано динаміку внутрішніх переміщень. Встановлено, що найбільша кількість внутрішньо переміщених осіб розміщена у регіонах, які безпосередньо оточують зону, охоплену конфліктом. Визначено причини, які викликали переміщення громадян зі східних областей України та Криму. Висвітлено комплекс проблем, які пов'язані з вимушеною міграцією і сформовано підходи до вирішення проблем внутрішньо переміщених осіб. Акцентовано увагу на системному підході до вирішення проблем внутрішньо переміщених осіб. Запропоновано комплекс заходів щодо вирішення проблем, з якими стикається ця категорія громадян.

Ключові слова: внутрішньо переміщена особа, системний підхід, внутрішня міграція, комплекс заходів, вирішення проблем.

Представлен авторский подход к вопросам, связанным с решением проблем внутренне перемещенных лиц, что позволит системно подойти к их решению, обеспечить регулируемое развитие миграционных процессов. Рассмотрены ключевые характеристики понятия «внутренне перемещенное лицо». Отмечено, что категория внутренне перемещенных лиц была впервые зафиксирована в Украине в 2014 году. Проанализирована динамика внутренних перемещений. Установлено, что наибольшее количество внутренне перемещенных лиц размещено в регионах, которые непосредственно окружают зону, охваченную конфликтом. Определены причины, вызвавшие перемещение граждан из восточных областей Украины и Крыма. Освещен комплекс проблем, связанных с вынужденной миграцией и сформированы подходы к решению проблем внутренне перемещенных лиц. Акцентировано внимание на системном подходе к решению проблем внутренне перемещенных лиц. Предложен комплекс мероприятий по решению проблем, с которыми сталкивается эта категория граждан.

Ключевые слова: внутренне перемещенное лицо, системный подход, внутренняя миграция, комплекс мероприятий, решение проблем.

The article presents the author's approach to the issues related to the solution to the problems of internally displaced persons, which will allow a systematic approach to solving them, provide controlled development of migration processes. Considered the key features of the concept "internally displaced person". It is noted that the category of internally displaced persons was first recorded in Ukraine in 2014. The dynamics of internal displacement. It was found that the largest number of internally displaced persons located in areas that immediately surround the area affected by conflict. The reasons that caused the displacement of people from the eastern regions of Ukraine and Crimea. The complex of problems related to forced migration and formed the approaches to the problems of internally displaced persons. The attention to the systemic approach to the problems of internally displaced persons. The complex of measures to address the problems faced by this category of citizens.

Key words: internally displaced person; systems approach; internal migration; a set of measures; problem solving

Постановка проблеми. Поява в Україні внутрішньо переміщених осіб (ВПО) пов'язана з трагічними наслідками подій, які відбуваються в Криму, а також на частині територій Донецької та Луганської областей. Покинувши власні домівки, ВПО стикаються з цілим комплексом проблем, які потребують негайного вирішення.

Результати дослідження дозволяють зробити висновок про те, що основні виклики, пов'язані з вимушеним переміщенням громадян з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції, виявляються у зростанні

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

навантаження на локальних ринках праці, існуванні проблем розміщення, працевлаштування тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання дослідження проблем ВПО знаходяться в полі зору таких науковців, як О. Балакірева [1; 2], Т. Доронюк [3; 4], Е. Лібанова [5], О. Малиновська [6; 7], А. Солодько [3; 4].

Проблемам соціальної підтримки ВПО та їх реінтеграції до місцевих ринків праці присвячено роботи О. Макарової [8], Т. Семигіної [9].

Однак питання, пов'язані з вирішенням проблем ВПО, є дуже актуальними і потребують термінової уваги. Це дозволить системно підійти до вирішення проблем, забезпечити регульований розвиток процесів.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Хоча в державі функціонує система прийому біженців, діє відповідне законодавство, до вирішення проблем вимушених ВПО країна була неготовою.

Слід зазначити, що наскрізною проблемою в питанні переселених осіб є відсутність у діях різноманітних урядових інституцій як між собою, так і з відповідними міжнародними організаціями, на чому наголошують представники різноманітних незалежних координаційних ініціатив і Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН).

Мета статті. Головною метою цієї роботи є формування підходів щодо вирішення проблем ВПО, розроблення комплексу заходів щодо вирішення проблем, з якими стикається ця категорія громадян.

Виклад основного матеріалу дослідження. Результатами анексії Криму та військового конфлікту на Донбасі стала поява внутрішньої та зовнішньої вимушеної міграції.

У міжнародному праві немає загальновизнаного визначення ВПО, тому держави мають повну свободу щодо визначення цієї категорії осіб у внутрішньому законодавстві.

Відповідно до Керівних принципів з питання переміщення осіб усередині країни УВКБ ООН, ВПО – це особи чи група осіб, яких примусили або вимусили покинути чи залишити своє житло чи місця постійного проживання, зокрема, в результаті чи з метою уникнення наслідків збройного конфлікту, повсюдних проявів насилля, порушення прав людини, стихійних чи викликаних діяльністю людини катастроф, і хто не перетинав міжнародно визнаних державних кордонів [10].

Згідно з законодавством України, ВПО є громадянин України, який постійно проживає в Україні, якого змусили або який самостійно покинув своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, масових порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [11].

Взагалі, до ВПО відносять осіб, які змушені покинути свої місця проживання і переміщатись до інших регіонів своєї країни. Найчастіше така вимушена міграція відбувається внаслідок загрози насильства чи переслідувань – через масові порушення громадського ладу, воєнні дії чи іноземну інтервенцію та окупацію. Це люди або групи людей, які були змушені залишити свої домівки або місця проживання з певних причин і які не перетнули визнаний на міжнародному рівні державний кордон країни.

Слід звернути увагу, що ці люди, на відміну від біженців, залишаються у межах власної країни. Ця відмінність не є формальною. Сучасне юридичне визначення «біженця» може дещо відрізнятися у різних регіонах світу, однак ключовою характеристикою поняття «біженець» є вимушена міграція за межі своєї країни, перетин міжнародного кордону в пошуках притулку в іншій країні. ВПО залишаються на території своїх держав.

Слід звернути увагу, що зростання чисельності ВПО є однією з характерних тенденцій розвитку сучасних міграційних процесів у світі. Найгострішою ця проблема є в Сирії,

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Судані, Нігерії, Іраку, що обумовлено різними факторами економічного та політичного характеру. В Україні ця категорія осіб була зафіксована вперше починаючи з 2014 року. Однак країна вже увійшла в першу десятку держав з найбільшою кількістю ВПО (табл. 1).

Таблиця 1

Країни з найбільшою кількістю ВПО в результаті військового конфлікту як фактора переміщення (15 перших країн) [12]

Країна	Кількість ВПО	% ВПО від загальної кількості населення
Сирія	7 600 000	33,27
Колумбія	3 300 000	11,89
Ірак	3 276 000	9,80
Судан	3 100 000	8,17
Демократична Республіка Конго	2 756 600	4,08
Південний Судан	1 468 200	13,00
Пакистан	1 150 000	0,63
Україна	1 116 618	2,45
Сомалі	1 107 000	10,55
Туреччина	954 000	1,27
Афганістан	667 200	2,18
М'янма	643 000	1,21
Азербайджан	568 892	6,04
Індія	531 000	0,04
Лівія	454 000	7,32

За оцінкою Управління по координації гуманітарних питань ООН, 5 мільйонів осіб потребують безпосередньої гуманітарної допомоги [13]. Понад 700 000 осіб перебралися за межі України, втікаючи від конфлікту на Сході України чи анексії Криму.

За даними Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН), кількість ВПО починаючи з березня 2014 року значно зросла і станом на 27 листопада 2015 року становила 1,6 млн осіб (рис.) [14].

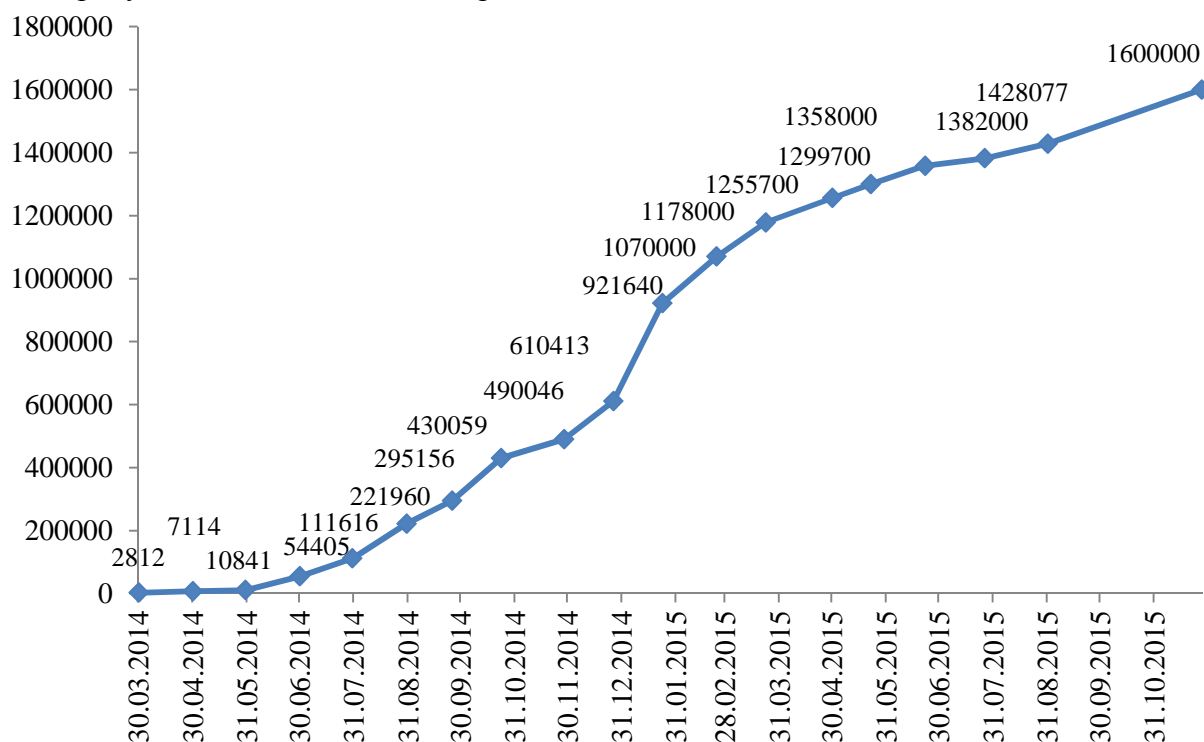


Рис. Кількість зареєстрованих ВПО в Україні, тис. осіб [14]

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Слід зауважити, що неофіційні оцінки зазначають удвічі більшу кількість ВПО. Відсутність реальних перспектив щодо повного припинення бойових дій та швидкого відновлення контролю держави над цими територіями матиме наслідок подальшого збільшення масштабів внутрішньої міграції населення.

Більшість ВПО з Донецької та Луганської області були змушені залишити свої домівки через активізацію збройного конфлікту в рідних містах. Більшість цих ВПО прибула з районів, де йде активна фаза конфлікту або мають місце гуманітарні наслідки конфлікту (відсутність води, продуктів харчування, ліків).

Необхідно зазначити, що найбільша кількість ВПО розміщена у регіонах, які безпосередньо оточують зону, охоплену конфліктом, – у мирних районах Донецької та Луганської областей, а також у Харківській, Дніпропетровській та Запорізькій областях (табл. 2). На ці ж регіони припадає найбільша частка пенсіонерів. Багато ВПО повернулися до північних районів Донецької області, а після припинення вогню деякі з них повернулися до зони, охопленої конфліктом.

Таблиця 2

Динаміка внутрішніх переміщень з Криму та Сходу України [14]

Регіон	березень 2014, осіб	серпень 2014, осіб	на 3 березня 2015, осіб	Серпень 2015			
				осіб	у т. ч. частка (%)		
					пенсіонери	діти	працездатні
Вінницька	300	2608	10 700	12 148	31	21	46
Волинська	56	1053	3100	3644	26	27	44
Дніпропетровська	27	16 533	71 000	72 973	45	18	32
Донецька		56 545	390 500	530 274	69	9	18
Житомирська	11	3230	8300	9482	36	25	38
Закарпатська	11	1261	3000	3293	25	29	41
Запорізька	10	18 214	79 100	98 650	67	12	41
Івано-Франківська	240	1499	3400	3833	23	26	46
Київська та м. Київ	472	29 971	115 400	147 526	34	20	46
Кіровоградська		3377	8400	10 239	39	22	33
Луганська	32	15 087	138 500	208 325	73	8	11
Львівська	1526	5160	8300	9896	21	26	50
Миколаївська		3152	8500	8275	29	26	40
Одеська	5	8579	22 800	30 324	27	23	44
Полтавська		8630	25 500	28 658	42	20	33
Рівненська	25	1081	3200	3170	25	28	43
Сумська		2521	13 400	14 556	41	29	30
Тернопільська	26	992	2400	2623	28	25	42
Харківська		28 432	145 100	184 867	60	11	20
Херсонська	13	4043	10 500	12 435	36	24	35
Хмельницька	70	1985	6700	7124	33	25	37
Черкаська		3660	11 600	13 518	36	24	34
Чернівецька	20	1346	2300	2876	23	29	45
Чернігівська		2941	8000	9368	40	23	37
Разом	2812	221 960	1 100 000	1 428 077	X	X	X

Слід звернути увагу, що внутрішні переселенці стикаються з комплексом проблем, які пов'язані з вимушеною міграцією і потребують системного підходу до вирішення. Серед основних таких проблем слід відзначити такі: втрата більшості майна та усталених соціальних зв'язків; знищення або пошкодження житла; проблеми, пов'язані з відсутністю житла на новому місці; втрата документів; проблеми з працевлаштуванням і адаптацією до регіонального ринку праці; труднощі з отриманням на новому місці пенсій чи матеріальної допомоги, отриманням доступу до заблокованих банківських рахунків; проблеми адаптації та інтеграції на новому місці.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Визначення підходів до вирішення проблем ВПО повинне виходити з розуміння того, що «гібридна війна» має досить специфічний характер і часто унеможливує безпечне повернення громадян, впливає на характер вимушеного переміщення.

Звертаючи увагу на необхідність системного вирішення проблем ВПО в Україні, слід відзначити основні закони й нормативні акти, прийняті останнім часом, які складають основи національного законодавства. А саме:

– Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» (№ 1207-VII від 15.04.2014) [15]. Закон сто-сується питань, що становлять інтерес для ВПО з Криму, наприклад, як вони можуть отримати допомогу по безробіттю, замінити документи, що посвідчують особу;

– Закон «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (№ 1706-VII від 20.10.2014 р.), який прийнято з метою захисту та дотримання прав і свобод ВПО, їх повернення до покинутого місця проживання в Україні та реінтеграції [11]. Закон запро-ваджує єдиний державний реєстр переселенців, спрощує процедуру реєстрації осіб і вживає заходів, спрямованих на підвищення інформованості про роботу урядових агентств; надає гарантії захисту освітніх, майнових і трудових прав;

– Постанова Кабінету Міністрів України «Про надання щомісячної адресної допо-моги особам, які переміщуються з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції, для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг» (№ 505 від 01.10.2014) [16], яка встано-влює щомісячну адресну допомогу особам, які переміщуються з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції;

– Постанова Кабінету Міністрів України № 509 від 01.10.2014 «Про облік осіб, які переміщуються з тимчасово окупованої території України та районів проведення анти-терористичної операції» [17], в якій визначено порядок оформлення й видачі довідки про взяття на облік особи, яка переміщується з тимчасово окупованої території України або району проведення антитерористичної операції;

– Розпорядження Кабінету Міністрів України № 588-р від 11.06. 2014 «Питання со-ціального забезпечення громадян України, які переміщуються з тимчасово окупованої території та районів проведення антитерористичної операції». Згідно з цим документом Урядом затверджено план заходів, пов'язаних із соціальним забезпеченням громадян України, які переміщуються з тимчасово окупованої території та районів проведення антитерористичної операції [18].

Звертаючи увагу на значну кількість пенсіонерів – ВПО, слід звернути увагу на проблему пенсійного забезпечення громадян. Для її вирішення Уряд доручив Пенсій-ному фонду України передати Ощадбанку перелік усіх переселених пенсіонерів для від-криття їм поточних рахунків, а потім спільно з банком проінформувати їх про необхід-ність звернення за виплатою пенсій в Ощадбанк. Крім того, ПАТ «Державний ощадний банк України» є призначеним уповноваженим банком, який відкриває та обслуговує поточні рахунки, куди зараховується грошова допомога ВПО та кошти на виплату їм пенсій.

Одним з ключових питань є працевлаштування ВПО. Наразі, на жаль, не впрова-джено комплексної програми з їх працевлаштування. Робота з працевлаштування ве-деться одразу декількома ініціативами за підтримки міжнародних донорів. Проте вони не можуть покрити потреби всіх ВПО, яким потрібна робота.

Державна служба зайнятості працює з ВПО, виконуючи великий обсяг роботи, який не можуть здійснювати недержавні установи. Однак проблема працевлаштування за-лишається актуальною (табл. 3).

Таблиця 3

*Інформація про надання послуг державної служби зайнятості
внутрішньо переміщеним особам, тис. осіб [3]*

Показник	Загальна кількість ВПО з 1 березня 2014 р. по 27 листопада 2015 р.
Отримували послуги служби зайнятості	61,6
з них: мали статус безробітного	45,5
отримували допомогу по безробіттю	36,8
Працевлаштовані всього, у т. ч. самостійно	16,8
у т. ч. безробітних	12,2
Проходили професійне навчання	3,3
Брали участь у громадських та інших роботах тимчасового характеру	7,4
Отримували профорієнтаційні послуги	59,7

З метою вирішення проблеми працевлаштування було прийнято Постанову «Про затвердження Основних напрямів розв'язання проблем зайнятості внутрішньо переміщених осіб на 2015–2016 роки» [19]. Документом передбачено заходи, реалізація яких дозволить забезпечити зайнятість та знизити рівень безробіття серед ВПО. Також передбачається розпочати з 2016 року виплату одноразової допомоги ВПО для організації підприємницької діяльності. Уряд покладає великі надії на залучення інвестицій та волонтерських коштів, які б дозволили розширити сферу застосування праці ВПО. Однак кількість волонтерських коштів постійно зменшується, до того ж вони використовуються на забезпечення першочергових потреб ВПО, як підготовка дітей до школи, а міжнародні організації нині не готові фінансувати масштабні програми з працевлаштування.

Враховуючи вищевказане, серед основних складових комплексу заходів щодо системного вирішення проблем ВПО слід відзначити такі:

- забезпечення можливості для реалізації прав ВПО із соціального захисту (виплата пенсій, допомоги, субсидій тощо);
- продовження розроблення нормативної бази щодо врегулювання проблем ВПО;
- впровадження з метою системного вирішення проблем ВПО програмного підходу, формування та реалізація Державної програми, спрямованої на їх захист і підтримку, розширення можливостей зайнятості ВПО, у тому числі за допомогою впровадження спільних з міжнародними організаціями проектів;
- залучення неурядових організацій до вирішення проблем ВПО;
- сприяння з боку Міністерства освіти і науки України процесам отримання ліцензій відповідними навчальними закладами на провадження освітньої діяльності за найбільш затребуваними на ринку праці професіями та спеціальностями для професійного навчання ВПО;
- надання пільг з податків, зборів, орендної плати та інших платежів підприємствам і організаціям, які здійснюють шефську, спонсорську, благодійну діяльність;
- розширення можливостей для працевлаштування ВПО та їх адаптації до регіонального ринку праці за рахунок скорочення термінів їх перепідготовки, зорієнтованої на потреби конкретних роботодавців, безпосереднє стажування на робочих місцях підприємств, установ та організацій, індивідуальне та дистанційне навчання, а також визнання результатів неформального професійного навчання;
- формування механізму стимулювання працевлаштування через впровадження різноманітних компенсацій роботодавцям, наприклад, оплати праці чи підготовки;

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

– формування комплексу заходів, спрямованих на адаптацію та інтеграцію ВПО на новому місці, максимальне залучення переселенців до суспільного життя територій їх тимчасового перебування.

Висновки і пропозиції за даними дослідження. Перспективи подальших досліджень. Зростання чисельності ВПО є однією з характерних тенденцій розвитку сучасних міграційних процесів у світі, що обумовлено різними факторами економічного та політичного характеру. В Україні ця категорія осіб була зафіксована вперше починаючи з 2014 року. Однак країна вже увійшла в першу десятку країн з найбільшою кількістю ВПО. Покинувши власні домівки, ці громадяни стикаються з цілим комплексом проблем, які потребують негайного вирішення на основі системного підходу. В межах системного вирішення проблем ВПО пропонується формування комплексу відповідних заходів. Взагалі, сьогодні існує потреба у формуванні концепції захисту й підтримки ВПО та формуванні національних інструментів надання допомоги.

Список використаних джерел

1. *Балакірева О.* Спектр проблем вимушених переселенців в Україні: швидка оцінка ситуації та потреб [Електронний ресурс] / О. Балакірева // Вимушені переселенці в Україні: питання термінового та середньострокового реагування : матеріали круглого столу (9 липня 2014 р.). – Режим доступу : <http://www.uisr.org.ua/news/36/83.html>.
2. *Балакірева О.* Трудовий потенціал та рівень державної підтримки внутрішньо переміщених осіб [Електронний ресурс] / О. Балакірева // Внутрішньо переміщені особи в Україні: реалії та можливості : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (27 лютого 2015 року). – Режим доступу : http://www.idss.org.ua/arhiv/2015_27_02_Balakireva.ppt.
3. *Солодько А.* Захист соціально-економічних прав внутрішньо переміщених осіб: першочергові завдання для України [Електронний ресурс] : [звіт] / А. Солодько, Т. Доронюк. – Режим доступу : http://www.cedos.org.ua/system/attachments/files/000/000/045/original/CSR_IDP.pdf?1400493355.
4. *Солодько А.* Вироблення політики щодо внутрішньо переміщених осіб в Україні [Електронний ресурс] : [звіт] / А. Солодько, Т. Доронюк. – Режим доступу : http://diversipedia.org.ua/sites/default/files/sedos_policy_idps.pdf.
5. *Лібанова Е. М.* Вимушене переселення з Донбасу: масштаби та виклики для України [Електронний ресурс] / Е. Лібанова // Внутрішньо переміщені особи в Україні: реалії та можливості : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (27 лютого 2015 року). – Режим доступу : http://www.idss.org.ua/arhiv/2015_27_02.
6. *Малиновська О. А.* Внутрішня міграція та тимчасові переміщення в Україні в умовах політичних та соціально-економічних загроз [Електронний ресурс] : [аналітична записка] / О. А. Малиновська. – Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/vnutrishnya_migratsia-45aa1.pdf.
7. *Малиновська О. А.* Шляхи вирішення проблеми внутрішніх переміщених осіб: деякі уроки із зарубіжного досвіду [Електронний ресурс] : [аналітична записка] / О. А. Малиновська. – Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/migrac_probl-a598d.pdf.
8. *Макарова О. В.* Реінтеграції внутрішньо переміщених осіб до місцевих ринків праці та запровадження активних програм зайнятості / О. В. Макарова // Ринок праці та зайнятість населення. – 2015. – № 1. – С. 7–10.
9. *Семигіна Т. В.* Соціальна підтримка внутрішніх переміщених осіб / Т. В. Семигіна, Н. Є. Гусак, С. О. Трухан // Український соціум. – 2015. – № 2 (53). – С. 65–72.
10. *Руководящие принципы по вопросу о перемещении лиц внутри страны* [Электронный ресурс] / Экономический и социальный Совет ООН (ЭКОСОС), 22 июля 1998, E/CN.4/1998/53/Add.2. – Режим доступа : <http://www.refworld.org.ru/docid/50b345932.html>.
11. *Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб* [Електронний ресурс] : Закон України від 20.10.2014 р. № 1706-VII. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/>.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

12. *People internally displaced by conflict and violence. Global Overview 2014* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.internal-displacement.org/assets/publications/2014/201405-global-overview-2014-en.pdf>.

13. *Strategic response plan for Ukraine 2015* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.humanitarianresponse.info/operations/ukraine/document/2015-ukraine>.

14. *Internal Displacement Map* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://unhcr.org.ua/en/2011-08-26-06-58-56/news-archive/1244-internal-displacement-map>.

15. *Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України* [Електронний ресурс] : Закон України від 15.04.2014 № 1207–VII. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1207-18>.

16. *Про надання щомісячної адресної допомоги особам, які переміщуються з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції, для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг* [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 № 505. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/505-2014-п>.

17. *Про облік осіб, які переміщуються з тимчасово окупованої території України та районів проведення АТО* [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 № 509. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/509-2014-п>.

18. *Питання соціального забезпечення громадян України, які переміщуються з тимчасово окупованої території та районів проведення антитерористичної операції* [Електронний ресурс] : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 11.06. 2014 № 588-р. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/588-2014-р>.

19. *Про затвердження Основних напрямів розв'язання проблем зайнятості внутрішньо переміщених осіб на 2015–2016 роки* [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 8.07. 2015 р. № 505. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248359035>.